

tegen betaling van het genoten onderdak. Voor kinderen van kleinburgers of andere inwoners van de stad bleef opvang bij pleeggezinnen voorlopig gebruikelijk. Een reden om uitgerekend de kinderen van de middenklasse in een inrichting onder te brengen zou kunnen zijn dat zij zo een bij hun stand passende opvoeding kregen. De Deventer weeskinderen genoten onderwijs van een aan het huis verbonden meester, en leerden een vak.

Tot in de zeventiende eeuw was het weeshuis financieel in zekere mate afhankelijk van bijdragen van de gemeente (al lijkt de auteur dit element wat te overdrijven: het weeshuis kon aanzienlijke bedragen aan de stad lenen), en kenmerkend voor de Deventer situatie is dat de gezworen gemeente, de vertegenwoordiging van de gezeten burgerij, aandrang op extra bijdragen terwijl de magistraat dit trachtte af te houden. Wellicht is ook dit een indicatie voor de doelgroep van het Burgerweeshuis. Later zag het Burgerweeshuis kans een fors vermogen op te bouwen, misschien ook omdat het aantal wezen bescheiden bleef, kennelijk steeds tussen de twaalf en twintig.

In 1679 werd, zoals in veel steden in deze jaren, een tweede instelling voor wezenzorg opgericht: voorde kinderen van andere dan grootburgers die tot dan toe aan de huisarmenzorg waren toevertrouwd kwam het kinderhuis tot stand om de misstanden waartoe uitbesteding geleid had uit te bannen. Een eeuw later herzag men deze mening: het kinderhuis bleef als rechtspersoon bestaan, maar de wezen werden weer als voorheen uitbesteed — vanwege gerezen misstanden. Gaandeweg verwaterde het verschil tussen de twee instellingen, ze kregen dezelfde bestuurders, en vormden uiteindelijk vanaf de jaren zestig van deze eeuw een geheel. Van residentiële zorg was toen al geen sprake meer: vanaf 1930 werden alle pupillen in pleeggezinnen ondergebracht.

Hogestijn beschrijft de geschiedenis van Burgerweeshuis en Kinderhuis in een over het algemeen vlot geschreven, zij het soms wat wijdloperige kroniek. De vraag naar de pedagogische achtergrond van bijvoorbeeld de overstap van residentiële zorg naar pleegzorg en weer terug stelt hij niet, en vergelijkingen met instellingen elders blijven achterwege. Zo werd in 1689 een beschrijving van de inrichting van het kinderhuis opgesteld ten behoeve van de stad Kampen, waar men in 1687 besloten had een Armen-Weeshuis op te richten. Aangezien vorige experimenten mislukt waren een begrijpelijk besluit, dat de vraag doet opkomen in hoeverre men bij de inrichting van het Deventer Kinderhuis weer heeft kunnen profiteren van de Kamper ervaringen. Wie zich met dergelijke vergelijkingen bezig wil houden heeft nu ook voor Deventer een overzicht van de geschiedenis van twee bijzondere instellingen.

F. J. Kossmann

D. Hellema, *Buitenlandse politiek van Nederland* (Aula-boeken; Utrecht: Het Spectrum 1995, 360 blz., f39,90, ISBN 90 274 4410 2).

Dit nieuwe handboek over de buitenlandse politiek van Nederland sinds 1580 is bijzonder welkom. Het tot dusver meest courante handboek, *Peace, profits and principles* van Voorhoeve, dateert van 1979 en was al geruime tijd aan slijtage onderhevig, zoals Hellema overtuigend aantoonde. Sinds 1979 zijn er veel publikaties over de Nederlandse buitenlandse politiek verschenen die in tegenstelling tot de door Voorhoeve gebruikte literatuur op onderzoek van het archief van het ministerie van buitenlandse zaken gebaseerd zijn. Ook het theoretische

uitgangspunt van Voorhoeve, de drie bekende, 'Boogmaniaanse' tradities, namelijk de commercieel-maritieme, de internationalistisch-idealistische en de neutralistische afzijdigheidstradities, die het buitenlandse beleid van Nederland sinds de zeventiende eeuw bepaald zouden hebben, is op grond van dit archiefonderzoek steeds meer aangevochten. Dat geldt vooral voor het buitenlandse beleid na 1945, de periode die zowel in Voorhoeve's oude als in Hellema's nieuwe handboek centraal staat. De drie eeuwen tussen 1580 en 1880 worden door Hellema zeer globaal in 37 pagina's beschreven, de periode tussen 1880 en 1940 iets uitvoeriger in 48 pagina's en de periode van 1940 tot 1994 vrij gedetailleerd in 232 pagina's.

Hellema, evenals Voorhoeve geen historicus maar politicoloog, formuleert in zijn conclusie een eigen, alternatieve verklaring van het Nederlandse buitenlandse beleid. Niet interne maar externe factoren waren volgens hem het meest bepalend voor het buitenlandse beleid van Nederland als betrekkelijk kleine mogendheid: met name de ligging en natuurlijke omstandigheden, de positie in de wereldeconomie en de positie in de internationale machtsstructuur. Voorzover interne factoren invloed hadden waren dat niet zozeer culturele tradities maar de sociaal-economische verhoudingen, de statelijke structuur, de partijpolitieke verhoudingen en de persoon van de bewindsman. Zo waren er in het na-oorlogse beleid volgens Hellema slechts tijdelijk afwijkingen mogelijk van de internationale trend onder invloed van interne factoren: tijdens de jaren vijftig met de Nieuw-Guineapolitiek van minister Luns en premier Drees een afwijking in conservatieve zin, tijdens de jaren zeventig met het mensenrechtenbeleid van de socialistische bewindslieden Van der Stoep en Pronk een afwijking in progressieve zin. Maar in beide gevallen dwongen de internationale omstandigheden volgens Hellema na enige tijd tot opgave of afzwakking van dit afwijkende beleid. 'The proof of the pudding is in the eating'. Uw recensent heeft Hellema's handboek samen met een aantal andere teksten als inleidende literatuur gebruikt bij een werkcollege over het Nederlandse buitenlandse beleid ten aanzien van een aantal mensenrechtenkwesies na 1945. Het boek bleek daartoe uitermate geschikt te zijn: het gaf enerzijds een helder geschreven, feitelijk betrouwbaar, chronologisch overzicht van de Nederlandse buitenlandse politiek na 1945, maar bood anderzijds met zijn expliciete, theoretische interpretatie vaak aanleiding tot discussie. Die discussie maakte echter wel duidelijk dat er ook bij dit nieuwe handboek een paar kanttekeningen te plaatsen zijn.

Gaat Hellema bijvoorbeeld niet wat ver met zijn verwerping van Voorhoeve's drie tradities? Waar het de mensenrechten betreft blijkt er vanaf de zeventiende eeuw wel degelijk zoiets geweest te zijn als een internationalistisch-idealistische traditie in Nederland, vertolkt door dominees, volkenrechtsgeleerden en enkele vooraanstaande politici als Thorbecke. Deze traditie vond weliswaar tot na de tweede wereldoorlog slechts incidenteel weerklank in het daadwerkelijke buitenlandse beleid. Maar sinds het optreden van het kabinet-Den Uyl in de jaren zeventig heeft de internationalistisch-idealistische traditie wel beschouwd niet tijdelijk, maar permanent invloed uitgeoefend op het buitenlandse beleid van Nederland. Na het aftreden van het kabinet-Den Uyl in 1977 werd Pronks progressieve ontwikkelingsbeleid door zijn opvolgers in grote lijnen voortgezet tot aan zijn terugkeer als minister in 1989. De mensenrechten werden in de nota van 1979 formeel als een 'wezenlijk bestanddeel' van het buitenlands beleid erkend, een status die nog eens bevestigd werd in de recente herijkingnota. Dat het hier niet alleen om declaratoir beleid gaat blijkt ondermeer uit de daadwerkelijke Nederlandse deelname aan VN-vredesoperaties in Zuid-Libanon, de Perzische Golf, Noord-Irak, Cambodja, Haïti en het voormalige Joegoslavië.

In deze humanitair gemotiveerde, mondiale beleidsonderdelen is de doorwerking herkenbaar

van de ingrijpende veranderingen die sinds de jaren zestig in de Nederlandse samenleving zijn opgetreden — binnenlandse veranderingen die door NRC-columnist Helderling treffend getypeerd werden als een 'culturele revolutie'. Welke binnenlandse factoren precies verantwoordelijk waren voor de relatief conservatieve koers van het Nederlandse buitenlandse beleid tijdens de jaren vijftig en de relatief progressieve koers tijdens de jaren zeventig komt echter weinig uit de verf in Hellema's handboek. Dat zelfde geldt eigenlijk ook voor de internationale omstandigheden, hoewel die volgens de auteur in het algemeen van veel meer betekenis waren voor het Nederlandse buitenlandse beleid. Evenmin heeft Hellema een poging ondernomen om het buitenlandse beleid van Nederland te vergelijken met dat van andere westerse mogendheden. Zo langzamerhand is er voldoende secundaire literatuur voorhanden om een dergelijke vergelijking mogelijk te maken. Een vergelijkende analyse zou een beter uitgangspunt vormen voor uitspraken over kwesties als de mate van conservatisme of progressiviteit dan de analyse van het Nederlandse buitenlandse beleid als een betrekkelijk geïsoleerd fenomeen zoals Hellema die biedt.

Tenslotte zullen sommige politicologen daar nog als bezwaar aan toevoegen dat Hellema's handboek in het algemeen te narratief-beschrijvend en te weinig theoretisch-verklarend van karakter is, terwijl sommige historici de geringe aandacht voor het Nederlandse buitenlandse beleid vóór de tweede wereldoorlog zullen betreuren. Maar al deze kritiek bewijst tegelijkertijd dat dit nieuwe handboek een stimulerende, relevante bijdrage vormt tot het lopende debat over de evolutie van de Nederlandse buitenlandse politiek, gebaseerd op degelijk, historisch onderzoek van archiefmateriaal en andere relevante bronnen. Als zodanig kan Hellema's handboek als een geslaagd voorbeeld gelden van de vruchtbare wisselwerking die de laatste decennia tussen de sociale wetenschappen en de geschiedschrijving is opgetreden — in het algemeen en in het bijzonder op het terrein van de Nederlandse buitenlandse politiek.

M. Kuitenbrouwer

MIDDELEEUWEN

T. Bechert, W. J. H. Willems, ed., *De Romeinse rijksgrens tussen Moezel en Noordzeekust* (Utrecht: Matrijs, 1995, 120 blz., f45,-, ISBN 90 5345 073 4).

De veldtochten van Drusus (16-12 v. Chr), de stiefzoon van keizer Augustus, brachten het gebied tussen het moderne Koblenz en Katwijk definitief in de politieke en militaire invloedssfeer van het Romeinse rijk. Daarmee begon in dit gebied de Romeinse heerschappij, die zich tot de vijfde eeuw zou handhaven. Na enige mislukte pogingen om ook de streek ten oosten van de Rijn te veroveren, werd onder keizer Tiberius (14-37) de Nederrijnse *limes* (=grenswal) met een reeks vestigingen langs de Rijn, de definitieve grens. Na de mislukte Bataafse opstand onder Julius Civilis (69 n. Chr.) beleefde het /i'mesgebied een langdurige economische en culturele bloei. Het strategische belang van de *limes* leidde tot grote investeringen voor de militaire versterkingen en voor de Rijnvloot, die op hun beurt weer een belangrijke impuls gaven aan het economische reilen en zeilen.

In acht hoofdstukken geven de negen auteurs op basis van recent onderzoek een levendig beeld van ontstaan en opbouw van de *limes*, van Koblenz aan de Moezel tot en met de bekende